

Uluslararası Cami Sempozyumu (Sosyo-Kültürel Açıdan)

08-09 Ekim 2018 MALATYA

BİLDİRİLER KİTABI

II. CİLT

Yayına Hazırlayan

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İnönü Üniversitesi
(İlahiyat Fakültesi)

İnönü Üniversitesi Yayınları No: 39
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 3

Sertifika No
26607

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Takım Numarası
978-975-8573-80-6 (Tk)

ISBN
978-975-8573-79-0 (1.C)

1. Baskı Aralık 2018 Ankara 1000 Adet

Editörler

Prof.Dr. Fikret KARAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜZEL
Dr. Öğr. Üyesi Fethullah ZENGİN
Arş. Gör. Ömer TOZAL

İsteme Adresi

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280 Kampüs / MALATYA
Telefon: (0422) 377 49 99
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

YAYIN MATBAACILIK TIC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

**Açıklama: Bu eserde yer alan tebliğ metinlerinin tüm sorumluluğu,
yazarlarına aittir.**

İçindekiler

4. OTURUM MAVİ SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ

Medrese Öncesi Mescitlerde Hadis Rivayeti -

Veysel ÖZDEMİR

1

Medreselerin Kuruluşuna Kadar Camilerde Eğitim

Mustafa Necati BARIŞ

11

Medreselerin Ortaya Çıkışı Camilerdeki İlim Faaliyetleri Etkiledi Mi?: VI./
XII. Ve VII./XIII. Yüzyıllarda Bir İlim Merkezi Olarak Dımaşk Emeviyye
Cami

Harun YILMAZ

33

4. OTURUM PEMBE SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Cami Ve Mescitlerin Fıkhi Statüsü Ve Kuruluş Ahkâmı

Mehmet BİRSİN

67

Halep'teki Osmanlı Camilerin Yönetimi

Anas ALJAAD

Mehmet AYAS

81

Camiler Ve Cami Hizmetlilerinin Vakıflar Umum Müdürlüğüne İdaresi
(1931-1950)

Mehmet BULUT

103

4. OTURUM TURUNCU SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali AKPINAR

Gayri-Müslim Bir Ülkede Cami Ve Fonksiyonları: Büyük Britanya Örneği

Aydın Bayram

119

Afganistan Ve Pakistan'daki Mescit Ve Camilerin Tarih Sürecinde Eğitsel,
Sosyal Ve Kültürel Alanlardaki Fonksiyonları

Mehterhan FURKANİ

143

A Research Study On The Evolution Of Mosque Architecture In Iran: Case
Study Tabrız Blue Mosque

Mahshid MIKAEILI

167

5. OTURUM MAVİ SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

Olağanüstü Durumlar Din Ve Diyanet: 15 Temmuzda Okunan Salâların
Sosyolojik Etkileri Üzerine Bir İnceleme

Mustafa ARSLAN

185

Müslüman Toplumun Kalbi Olarak Câmi

Ejder Okumuş

199

Toplumun Eğitim Ve Kültüründe Camilerin Fonksiyonu: Malatya Örneği

Fikret KARAMAN

217

Gülşen SAYIN

217

Salâ Okuma Geleneği Yönüyle Camilerimizin Fonksiyonu

Mehmet DİNÇOĞLU

235

5. OTURUM PEMBE SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İbrahim KUTLUAY

İstanbul Camileri Bağlamında Ermeni Mimarların Osmanlı Cami

Mimarisine Etkisi

Cahit KÜLEKÇİ

255

Endülüs Medeniyetinde Camiler Ve Toplumsal Dayanışmaya Katkısı

Cahid KARA

267

İspanyol Ve Fransız Kaynaklarına Göre Endülüs Camileri

Hicabettin SARI

281

Memlükler Döneminde Bir İlim Kurumu Olarak Cami:

İbn Tolun Camii Ve Cami-Vakif-Medrese İlişki

Muhammet Enes MİDİLLİ

299

5. OTURUM TURUNCU SALON

Oturum Başkanı: Haydar BEKİROĞLU

Tövbe Suresinde Zikredilen Mescidlerin İmarı İle İlgili Ayetlerin Mesajları
Açısından Değerlendirilmesi

Atilla YARGICI

315

Kur'anî Bir Bakışla Eğitim Kurumu Olarak Caminin Fonksiyonları

Musa K. YILMAZ

331

Kur'an'da Mescitlere Yüklenen Misyonlar

Avnullah Enes ATEŞ

341

İlk Dönem "İbadet Mekânı" Algısı Bağlamında Kur'an'da Mabetler İle İlgili
Kavramların Dönüşümü

Harun BEKİROĞLU

351

5. OTURUM MAVİ SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Cami Merkezli Din Hizmetlerinde Cemaatin Temel Beklentileri Ve Bu
Beklentileri Karşılama Empatik İletişimin Etkisi

Yusuf BATAR

373

Kampüs Camileri Ve Üniversite Gençliği

Nurullah AYDENİZ

391

Cumhuriyet Dönemi Fatih Camii'nde Hadis Eğitimi

Seyit Ali GÜŞEN

409

Türkiye'de Cami Merkezli Din Eğitimi Konusunda Yapılan Çalışmalar
Üzerine Bir İnceleme

İbrahim AŞLAMACI

427

Mercani Camii Ve Kazan Müslümanlarının Dini Hayatındaki Yeri

Şir Muhammed DUALI

447

6. OTURUM PEMBE SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Atilla YARGICI

Urf'a'da Câmî Mûsikîsi
(Ferâciye Ve Salât-I Kemâliye Örneği)

Hüseyin AKPINAR

459

Mimarî Ve Dinî Yapı Olarak Cami Ve Cami İle İlgili Unsurların Divan Şiirine
Yansımaları

Yunus KAPLAN

469

Malatyalı Necatî'nin Yeni Cami Methiyesi

Mehmet Korkut ÇEÇEN

499

Harput Sara Hatun Camii Kitabe Ve Süslemeleri

Emine GÜZEL

505

6. OTURUM TURUNCU SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İbrahim TÜRKMEN

21. Yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal Ve Biçimsel Analizi

Süheyla BÜYÜKŞAHİN SIRAMKAYA

Esra YALDIZ

Dicle AYDIN

539

Estetiğin Mimariyle Buluştuğu Mekân: Camii

Şahin EFİL

571

Câmi Tefrîşâtında Estetik Sorunlar

Fatih ÖZKAFA

585

Camilerin İmarı Bağlamında Bünyan Ulu Cami Portalı

Mustafa IŞIK

603

7. OTURUM MAVİ SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Sosyo-Kültürel Kalkınmada Cami Ve Zühd Çağı Değerleri

Mustafa ALTUNKAYA

621

Modernleşme Sürecinde Camiler Ve Sosyo-Kültürel İşlevleri

Hasan ARSLAN

637

Genç Neslin Camilere Alışmasında/Alışmamasında

Üslubun (Lisân-I Hâl Ve Lisân-I Kâl'in) Etkisi

Lokman BEDİR

655

Kadınların Camiye Gelmelerine Engel Olarak Görülen Hususların

Günümüz Açısından Değerlendirilmesi

Ahmet ÇETİNKAYA

669

7. OTURUM PEMBE SALON

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ali DUMAN

Cami'de Cemaatle Namaz Kılmanın Dini, Sosyal Ve Psikolojik Açıdan
Önemi Ve Etkisi

Saffet SANCAKLI

689

Yaz Kur'an Kursu Öğrencilerinin "Cami" Ve "Din Görevlisi" Kavramlarına
İlişkin Metaforları

Şuayip ÖZDEMİR

Tuncay KARATEKE

711

Cami Eğitiminde Kullanılan Din Dilinin Din Eğitimi Açısından
Değerlendirilmesi

Mustafa MÜCAHİT

725

Camilerde Eğitsel Oyun Kullanımı Ve Çocuklara Camiyi Sevdiren
İki Faaliyet Örneği: "Ödevini Camide Yap" Ve "Camide Çiçeğim Var"
Faaliyetleri

Nurettin KÜÇÜK

753

7. OTURUM TURUNCU SALON

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT

Emeviye Camii Etrafında Oluşan İnançlar

Mehmet Salih GECİT

771

Emevîler Dönemi Cami-Siyaset İlişkisi Ve Sonuçları Üzerine Bazı
Değerlendirmeler

Mustafa ÖZKAN

817

Hiz. Peygamber Dönemi Medinesinde Mescid'in Sosyal Ve İdari
Rolleri Üzerine

Fethullah ZENGİN

831

Hicâz Bölgesinde İbadet Mekânları: Lât, Menât Ve Uzzâ Örneği

Mahmut KERPETİN

839

DEĞERLENDİRME OTURUMU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Huriye MARTI

KONUŞMACILAR

1-Prof. Dr. Âdem APAK

2-Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz:

3-Prof. Dr. Mehmet KUBAT

4-Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

KAMPÜS CAMİLERİ VE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ

Nurullah AYDENİZ¹

Özet: Hz. Peygamber, Medine'ye hicret edince ilk icraatlarından biri olarak Mescid-i Nebi'yi inşa ettirmiştir. İnşa edilen bu mescit sadece bir ibadet mekânı olarak görülmemiş, başta eğitim öğretim olmak üzere birçok ihtiyacı karşılayacak şekilde değerlendirilmiştir. Bu ilk örneğin çok amaçlı faaliyetlere mekân teşkil etmesi ve merkezi bir rol üstlenmesi daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Medreseler inşa edilerek eğitim öğretim için ayrı mekânlar oluşturulduktan sonra da camiler eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mabetler olma vasfını kısmen korumuştur. Ancak günümüzde yaz Kur'an Kursları hariç tutulursa sayıları seksen beş bini bulan camilerimizin büyük oranda ibadetle sınırlı mekânlar olduğu söylenebilir. Oysaki kent merkezlerinden köy ve mezralara kadar yayılan camilere ibadet edilen yer olmanın dışında başka misyonlar da yüklenebilir. Özellikle sayıları her geçen gün artan üniversite camileri gençlere ulaşmada önemli bir merkez olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada kampüs camilerine iyi bir örnek olacağını düşündüğümüz Sakarya Üniversitesi Kampüs Cami'nin fiziksel imkânlarına, öğrencilere yönelik hizmet ve faaliyetlerine yer verilerek daha fazla neler yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Bilhassa yabancı Müslüman öğrencilerin önemli oranda olması hasebiyle onların hem kendi aralarında hem de Türk öğrencilerle kaynaşmalarında, geleceğe yönelik özeldede kendi ülkeleri genelinde ise İslam dünyasının problemleri üzerine araştırmalar yaparak fikir alışverişinde bulunmalarında caminin önemli bir misyonu olabileceği hususu irdelenmiştir.

Anahtar Kelime: Cami, Kampüs, Kur'an

❧ CAMPUS MOSQUES AND UNIVERSITY YOUTH

Abstract: When the Prophet Muhammet emigrated to Medina, he built the Masjid al-Nabi as one of his first performances. This built mosque was not only considered as a place of worship, but was evaluated in a way to satisfy many needs, especially education and training. This first example served as a venue for multipurpose activities and continued to play a central role in the following centuries. After the creation of separate spaces for education

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / İslami İlimler Fakültesi/Felsefe ve Din Bilimleri/Din Eğitimi. Tel: 0506 297 43 94/ naydenizsakarya@gmail.com/ nurullah.aydeniz@bilecik.edu.tr

cation and training by the Medreselas, the mosque partially protected the qualification of the temples where the education and teaching. But nowadays, except for the summer Koran courses, it can be said that our mosques, which number eighty five thousand, are limited spaces with worship. On the other hand, other missions can be installed besides being a place where worship is spreading from city centers to villages and mezrales. In particular, the number of campus mosques, which are increasing day by day, can be considered as an important center for reaching young people.

It is emphasized that Sakarya University Campus Mosque, which is thought to be a good example for the campus mosques in this study, includes more physical facilities, services and activities for students and more. Especially because of the importance of foreign Muslim students, it has been explored that they can be an important mission of the mosque to intervene between themselves and the Turkish students, to exchange ideas by studying their own countries in general and the problems of the Islamic world in particular.

Keywords: Mosque, Campus, Qur'an

☞ Tarihte cami ve mescitlerin fonksiyonu

Hicret öncesi dönemde Mekke'de, Hz. Peygamber ve ona inanların toplanma ve ibadet yeri olarak kullandığı Darülerkam ve Hz. Ebu Bekir'in kendisi için evinin bahçesinde yaptırdığı özel mescit hariç tutulursa herkese açık kurumsal bir mescit inşa edilmediği söylenebilir. Medine'ye bakıldığında ise aslında orada ilk mescidin akabe'de ilk biat eden Ebu Ümame Es'ad b. Zürene tarafından kurulan bir yerin etrafı duvarlarla çevrilerek yapıldığı görülmektedir. Ancak Hz. Peygamberin dâhil olduğu ve yapılmasına katkı sağladığı ilk mescit hicret esnasında Medine yakınlarındaki Kuba'da yapılan mescittir. Allah Resulü'nün bir müddet konakladığı bu mekândan sonra varılan Medine şehir merkezinde ise Mescid-i Nebevi inşa edilmiştir.² Hz. Peygamberin hicret sonrası ilk icraatlarından biri olan Mescid-i Nebevi, basit ve sade, ancak oldukça fonksiyonel yapısıyla Medine'deki bütün faaliyetlerin merkezinde yer almış ve işlevi bakımından sonraki dönemde kurulan camilere örnek teşkil etmiştir. 60x70 zira ölçülerindeki bu mescidin kenar duvarları insan boyunda ve üstü açık idi. Doğu tarafının güney kısmına da Hz. Peygamber ve eşleri için odalar inşa edilmişti.³ Mescid-i Nebevi'nin ilginç özelliklerinden biri de kible yönünün tersi istikametinde, yani giriş kısmında bulunan ve kimsesiz, kalacak yeri olmayan sahabeler için yapılmış, gölgelik anlamına gelen 'suffe'dir. Bu kısım kimsesiz sahabelere barınma imkânı sunduğu kadar Medine'ye gelen ziyaretçilerin konaklama ihtiyacını da karşılıyor-

² Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami", DİA, 1993, cilt: 7, sayfa: 46.

³ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevi", DİA, 2004, cilt: 29, sayfa: 281-290.

du. Rivayetlere bakılırsa burada değişik zamanlarda barınmış 400 kadar sahabe vardır.⁴

Mescit veya camilerin asıl yapılış gayesi elbette ibadete mekân teşkil etmesidir. Kur'an'da geçen "ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana daha uygundur"⁵ ve "Allah'ın adı anılan, sabah akşam tesbih edilip namaz kılınan evler"⁶ şeklindeki ayetler camilerin gerçek fonksiyonunun ibadetlere yer sağlamak olduğunu ya da olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Hz. Peygamber de her ne kadar "Benim için yeryüzü temiz ve mescit kılındı. Kime namaz vakti gelirse, bulunduğu yerde namazını kılar"⁷ beyanı ile namaz ibadeti için belli bir mekân şartı olmadığını ifade etse de cami ve mescitlerde kılınan namazın faziletinden bahseden sözleri hem camilerin gerçek fonksiyonunu hem de camide kılınan namazın faziletini ortaya koymaktadır. Bu meyanda O, yolculuğa ancak Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa için çıkılacağını belirterek bu mescitlerde yapılacak ibadetin diğer mescitlerde yapılacak ibadetten daha faziletli olduğunu ifade etmesi⁸ ve mescide sabah akşam gidenlere cennetten bir yer ayrılacağını müjdelemesi⁹ cami ve mescitlere teşvik ve orada kılınacak namazın faziletini ikrar anlamı taşımaktadır. İlgili ayet ve hadislerle ilave olarak Cuma ve bayram namazlarının camilerde kılınma zorunluluğu ve itikâf için en elverişli mekânın cami ve mescitler olduğunun beyan edilmesi¹⁰ bu mabetlerin gerçek inşa edilmiş amacını göstermektedir.

Ancak Mescid-i Nebevi'nin Hz. Peygamber dönemindeki fonksiyonlarına bakıldığında temel işlevinin sadece ibadete mekân sağlamak olmadığı görülmektedir. Mescit, neredeyse ibadete eş değer bir şekilde eğitim öğretime de ortam teşkil ediyordu. Öyle ki burada sadece dini öğreti değil okuma yazma öğretimi de söz konusuydu. Hatta Hz. Peygamber ile birlikte bazı sahabeler de orada öğretmen olarak görev yapmıştır. Örneğin Abdullah b. Mesud, Übey b.

Ka'b, Mua'z b. Cebel ve Ubade b. es-Samit gibi sahabeler Suffa' da öğretmenlik yapan isimlerdir.¹¹ Bununla birlikte Bedir'de esir düşen bazı müşrikler ensar çocuklarına fidye mukabilinde yazı öğretmekle sorumlu tutulmuşlardır.¹² Bir bütün olarak bakıldığında ise orada çok geniş bir muhtevanın olduğu görülmektedir. Oku-

⁴ Mustafa Bakır, "Suffe", DİA, 2009, cilt: 37, sayfa: 469-470.

⁵ Tevbe 9/ 108

⁶ Nur 24/36

⁷ Müslim, Mesâcid 3; Buhârî, Salât 56.

⁸ Müslim. "Hac", 511.

⁹ Buhârî, Ezan, 37; Müslim, Mesâcid, 285.

¹⁰ Bakara 2/ 187.

¹¹ Kamil Miras, "Tecrid-i Sarih", VII, 47.

¹² Hamidullah, Muhammed, "İslam Peygamberi", II, 768.

ma-yazma öğretiminin dışında Kur'an, tefsir, hadis, tarih, Arap şiir ve edebiyatı gibi dersler de öğretilmekteydi.¹³ Aslında sadece bilgi aktarımı ile zihinlerin doldurulması, düşünce ve inanç biçiminin şekillendirilmesi ve şiirle kavrayış ve ifade gücünün geliştirilmesiyle sınırlı bir eğitim öğretim değildi Suffe'de olan. Bunlara ilave olarak özellikle tutum ve davranış düzeyinde bir eğitimin her koşulda gerçekleştirildiği de bir vakiadır. Bireyin eğitilmiş olup olmadığını gösteren de onun üslubu, tutum ve davranışlarıdır. Böylesi bir eğitim suffe'nin daha doğrusu bütünüyle Mescid-i Nebevi'nin konusuydu. Bu durumu Ali Akyüz şöyle ifade etmektedir:

Günlük hayatın gerektirdiği adab-ı muâşeret kurallarının da; eve ve camiye giriş çıkış adabı, evde ve sokakta davranış, selamlaşma, konuşma vb. pek çok meselenin bu celselerin konusunu teşkil ettiğini rivayetlerin bize verdiği haberlerden öğrenmekteyiz. Mesela, Hz. Peygamber'in meclis adabına dair öğrettiği pek çok davranış kuralının bu tür meclislerde söz konusu edildiği aşikârdır. Zira Hz. Peygamber'in meclisine sonradan gelenlerin sükûneti bozmaması için en son gelenin boş bulduğu yere oturması, insanları yerinden kaldırarak onların yerine oturmamaları, böyle davranmayanların uyarılması, vb. pek çok davranış şekli ve nezaket kuralı bu meclislerde söz konusu olmaktadır. Netice itibariyle kaba, bedevi bir toplumdaki, konuşurken ses tonunun seviyesinden, kendi ve başkasının evine girerken, Hz. Peygamber'le ve diğer insanlarla karşılaşmalarında selam ve güzel söz söylemeye kadar pek çok detayı bile ihmal etmeyen nazik ve zarif bir toplum teşekkül ettirildi.¹⁴

Mescid-i Nebevi, yapılışından itibaren şehrin en önemli ilim ve kültür merkezi olmuştur. Bu ilk örnek sadece dini ve ilmi faaliyetlerin değil aslında bütün resmi faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir mekândı. Hz. Peygamber'in devlet başkanı olması dolayısıyla siyasetin, muallimlik vasfı sebebiyle eğitimin, ordu kumandanı olarak askeri teşkilatın, kadılık vasfıyla adalet teşkilatının merkezi durumundaydı. Ayrıca Suffa başta olmak üzere bazı kişiler için barınma yeri, misafirhane ve sosyal yardım mahalli olarak kullanılıyordu. Resul-i Ekrem, çeşitli Arap kabilelerine mensup elçi heyetlerini burada "üstüvanetül-vüfud" denilen sütunun önünde kabul etmiş, bazı heyetler mescidin içerisinde kurulan çadırlarda ağırlandı. Bunlara ilave olarak yine Hz. Peygamber zamanında Mescid-i Nebevi'de Eslem kabilesinden Rufeide el Ensariyye adındaki kadın için bir çadır kurulmuş ve burada yaralı ve hastaları tedavi etmişti. Diğer taraftan Resulullah ve dört halife devrinde mescidin sosyal ve hukuki problemlerin çözümü için kullanıldığı, hâkimlerin oturdukları revaka "kaza revakı" denildiği, Hz. Peygamber'in gerekli

¹³ Hamidullah, Muhammed, "İslam Peygamberi", II, 769.

¹⁴ Ali Akyüz, "Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa", Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri Sempozyumu, Editör: M. Faruk Bayraktar, İstanbul, 2006, Sayfa, 23-35.

gördüğü zamanlarda münadiler çıkarmak suretiyle halkı mescide topladığı, Mescid-i Nebevî'de "meşrebe, hizane" adları verilen bir odanın bulunduğu ve beytülmal olarak kullanıldığı aktarılan bilgiler arasındadır. Aynı dönemde yine bazı suçluların cezalarını çekmeleri için Mescid-i Nebevî'nin direğine bağlandıkları da rivayet edilmektedir.¹⁵

Hız. Peygamber sonrası döneme bakıldığında, İslam tarihi boyunca cami ve mescitlerin ilk örneği teşkil eden Mescid-i Nebevî'den ilhamla çok amaçlı kullanıldığı da bir vakıadır. Özellikle ilmi faaliyetler büyük oranda cami merkezlidir. Asr-ı Saadette Kur'an ile ilgili öğretim cami ve mescitlerde yapıyordu. Meselâ, İmran b. Hüseyin ve Ebu Musa el-Eş'arî Basra Camiinde; Selman el-Farisî Medain mescidinde Kur'an öğretmişlerdir. Yine Mescid-i Nebevî'de önemli ders halkalarından birisi de Medine ehlinin fakihî Rebîa'nın halkası idi. Daha sonraları fetihlerle birlikte çeşitli ilimlerin öğretildiği mescitler her yerde artmıştı. Meselâ, Amr b. As Mescidi Fustat'da; Ukbe b. Nafi Mescidi Kayrevan'da bu yönüyle dikkati çekenlerdendir.¹⁶

Camilerin eğitim-öğretim yeri olarak hizmet vermesine Emevîler ve Abbasiler dönemlerinde de devam edilmiştir. Büyük camilerde, meselâ Şam Emeviyye Camii gibi, kurulan ders halkalarında hocalar ihtisaslarına göre talebelere ders okutmuşlardır. Kimi yerde mezheplere göre kürsüler teşkil edilmiştir. Mısır'da Ahmed İbn Tolun Camii'nde dört mezhebe göre fıkıh kürsüleri mevcuttu.¹⁷ Âlimler de eserlerini çoğu zaman camilerde telif etmişlerdir. Meselâ, İmam Malik, Muvatta'ını; İmam Şâfi el-Ümm'ü; Gazzali İhya'sını ders okuttukları camilerde yazmışlardır.¹⁸

Camilerde sadece dinî ilimler değil aynı zamanda lisan, şiir, tıp ve astronomi gibi ihtiyaç duyulan diğer ilimler de tedris edilmiştir.¹⁹ Camilerdeki bu ilmi faaliyetler sonraki yıllarda medreselerin kuruluşuna ön ayak olmuş ve özellikle Mescid-i Nebevî yapı itibarıyla olmasa da program ve ders verilmiş şekliyle medreselere model teşkil etmiştir. Örneğin, Ezher bir cami-okul olarak ortaya çıkmıştır.²⁰ Sonraki büyük İslam devletlerinden olan Selçuklular ve Osmanlılar devrinde de pek çok medrese inşa edilmesine rağmen camilerin eğitim-öğretim alanındaki rolü devam etmiştir. Mesela sıbyan mek-

¹⁵ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", DİA, 2004, cilt: 29, sayfa: 281-290.

¹⁶ Öz, Şaban, "Mescid/Cami" İslam Kuruluş Tarihi, edit, Eyüp Baş, Grafiker Yay. Ankara, 2013, s.263

¹⁷ Çelebi, a.g.e., s. 243; Yıldırım, Kadri, "İslam Kültüründe Mescidin Eğitim Öğretim Fonksiyonu Üzerine Bir İnceleme" *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2008, c.44, sy.4 s.20

¹⁸ Çelebi a.g.e., s. 107.

¹⁹ Çelebi, a.g.e., s. 105-107; Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, s. 23.

²⁰ Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubî ve Devleti*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, s. 328; Eymen Fuad Seyyid, "Fatımiler", DİA, C. XII, s.235

tebi olmayan şehir ve kasabalarda cami, bu amaçla kullanılmıştır.²¹ Bir başka örnek ise Bursa Hüdavendigâr Camii'dir. Bu caminin üstü medrese, altı cami olarak tasarlanmıştır.²²

Osmanlı döneminde camiler güzel sanatların da gelişmesine katkı sağlamıştır. Örneğin tezhip ve hat meşki sahalarında İstanbul Nuruosmaniye ve Amasya Bayezid camileri öne çıkmıştır.²³

Camilerle ilgili bir başka husus ise içlerinde barındırdıkları kütüphanelerdir. Özellikle âlimler camilere gelip-giden veya ders okuyanların istifadesi için yazdıkları kitapların birer nüshasını veya parasıyla aldıkları kitapları cami kütüphanelerine bağışlardı. Bu bakımdan da camiler uzun bir süre kütüphane hizmeti vermiştir.²⁴ Buna güzel bir örnek Evliya Çelebi vermiştir. Onun verdiği bilgiye göre seyahati esnasında Mısır Ezher Camiinde kitapla dolu iki yüz dolap bulunmaktadır²⁵

Camiler Hz. Peygamber sonrası dönemde de devlet idaresi veya idareciler tarafından siyasi, askeri ve toplumsal amaçlarla değerlendirilmiştir. Gerek halifeler gerekse şehirlerin valileri cami ve cemaatle olan ilişkilerini sürekli canlı tutmuşlardır. Özellikle cuma günleri camide hem Müslümanlara namaz kıldırır hem de iletmesini istedikleri konuları halka duyururlardı. Müzakere edilecek meseleler olursa onları da halkla görüşerek karara bağlardı.²⁶

İlk dönemlerde ortaya çıkan halifelere camide biât etme geleneği Osmanlılarda da devam etmiştir. Bu geleneğin devamı olarak yeni padişahın kılıç kuşanma töreni Eyüp Sultan Camiinde yapılırdı.²⁷ Yine Osmanlılarda kadılar tayin beratlarını şehrin en büyük camisine giderek halka okurdu ve zaman zaman davalara camilerde bakarlardı. Örneğin Bursa'daki Yeşil ve Yıldırım Camileri bu tür ihtiyaçlara cevap verecek tarzda inşa edildiği gibi tutulan siciller de camide saklanırdı.²⁸

²¹ Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*. İÜEF yayını, İstanbul 1984. s. 3; İpşirli, Mehmet, "Anadolu", *DİA*, C.III, s. 28.

²² Kazıcı, İslam Eğitim Tarihi, s. 60; Hızlı, Mefail, "Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi: Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim", Esrâ Fakülte Kitabevi, Bursa 1997 s. 12

²³ Derman, M.Uğur "Hattat", *DİA*, C. XVI, s.494; Derman, Çiçek "Osmanlılar'da Tezhip Sanatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* ed. E. İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1998, C. II, s. 488

²⁴ Kazıcı, İslam Eğitim Tarihi, s. 24; Çelebi, a.g.e., s.185.

²⁵ Evliya Çelebi, C. X, s. 395. akt; Akın, Ahmet, *Tarihi Süreç İçinde Cami Ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209.

²⁶ Pedersen, a.g.m., C.VIII, s. 44; Zeydan, a.g.e., C.I.s. 114; akt; Akın, Ahmet, *Tarihi Süreç İçinde Cami Ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209.

²⁷ Pedersen, a.g.m.C. VIII, s. 142 akt; Akın, Ahmet, *Tarihi Süreç İçinde Cami Ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209.

²⁸ Ergin, a.g.e., s. 79; Ortaylı, İlber, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", *AÜHFHD B. Nuri Esene Armağan*, Ankara 1977, s. 245; aynı yazar, "Kadı", *DİA*, C. XXIV, s. 73.

Savaş zamanlarında camiler askerin ve toplumun motivasyonunu diri tutmak için bir imkân olarak da değerlendirilmiştir. En başta askerler camilerde dua edilerek cepheye gönderilirdi. Bir örnek olarak Selânikî'nin 1594 tarihli Eflak seferine dair: "... *ulemâ-i din ve meşâyih-i güzinrâyet-i feth-âyât-ı İslâmî du'avüsenâ ile gönderip gittiler...*"²⁹ ifadeleri önemlidir.

Kurtuluş savaşı yıllarında da camiler milli birliğin sağlanması, halkın maneviyatının canlı tutulması ve istiklâl mücadelesinin başlatılıp sürdürülmesinde önemli kurumlardan biri olmuştur. Ayrıca camiler asker toplamak amacıyla bir büro gibi hizmet de vermiştir. Belki de en güzel örneklerden biri henüz hafızalarımızda canlılığını koruyan 15 Temmuz FETÖ askeri darbe girişimidir. O karanlık gecede yüreklere su serpen, umutları yeşerten ve halkın yüksek bir motivasyonla sokağa dökülerek vatan savunması yapmasına vesile olan minarelerden yükselen salalar ve yapılan çağrılar olmuştur. Bu vakia camilerin sadece bir ibadet mekânı, imamların da sadece namaz kıldıran ve dini öğreten bir memur olmadıklarını en çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır.

Camilerin en genel anlamda verdiği kültür hizmeti zamanla çevrelerine de yansımıştır. Örneğin XVI. Asırdan itibaren cami çevresinde yapılan kahvehaneler cami cemaatinin namaz öncesi bir süre vakit geçirmesi maksadıyla açıldığı ileri sürülse³⁰ de birer "okuma evi" gibi cami cemaatine hizmet verdiği muhakkaktır. Ki çoğu zaman bu yerler ilim ehlinin de ilgisini çekmiş, ilmî sohbetlerin yapıldığı kültür mekânları olmuştur. Buna yine güzel bir örnek Evliya Çelebi vermiştir. Onun verdiği bilgilere göre XVII. yüzyıl ortalarında Bursa'da yetmiş kahvehane vardır ve bunlardan biri de Ulu cami yanında bulunan Emir Kahvesi'dir. Ona göre kahvehaneler birer "ârifler mektebi"dir ve burada oturanlar ezanla birlikte kahvehaneyi boşaltarak camiye gitmektedir.³¹

Bugünkü eğitim kavramlarıyla ifade edecek olursak günümüzde camiler yaygın eğitimin konusudur. Yediden yetmişe her yaş grubunun istifade ettiği camiler yaygın din eğitimi konusunda önemli katkılar sağlamaktadır. Tarih boyunca süregeldiği gibi günümüzde de cuma ve bayram namazlarında okunan hutbe, namaz öncesi yapılan sohbetler; önemli gün ve gecelerdeki va'z ü nasihatler; yaz ve akşam kurslarında çocuk ve yetişkinlere verilen Kur'an-ı Kerim dersleri, ilmihal bilgileri ve ibadet öğretimi ile camilerimiz geniş halk kitlelerine yaşam boyu öğrenme imkânı sunmaktadır. Bütün bu faaliyetler sosyo-kültürel açıdan önemli bir toplumsal ihtiyacı

²⁹ Selânikî, C. II. s. 474. Akt: Akın, Ahmet, *Tarihi Süreç İçinde Cami Ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209.

³⁰ Ergin, a.g.e., s. 104; Bostan, İdris, "*Kahve*" *DİA*, C. XXIV, 203.

³¹ Evliya Çelebi, I. 371; akt: Akın, Ahmet, *Tarihi Süreç İçinde Cami Ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209.

bir nebze karşılamakla birlikte tarihi açıdan bakıldığında camilerimizin geçmişe nispetle hayatın merkezinde yer almak gibi bir işlevini bugün pek taşımadığı gerçeğini de kapatmaya yetmemektedir. Bugün camilerin tarihte olduğu gibi yeniden hayat bulmaları ve yaşamın merkezini teşkil etmeleri için neler yapılabilir sorusu üzerinde elbette durmayacağız. Bizim buradaki konumuz kampüs camileri ve üniversite gençliğidir. Acaba kampüslerdeki camiler üniversite gençliği için nasıl daha işlevsel hale getirilebilir? Camiler kampüsteki yaşamın merkezini oluşturabilir mi? Bu konuda din görevlilerine, müftülöklere ve üniversite yönetimine düşen nedir? soruları ve SAÜ (Sakarya Üniversitesi) kampüs camii örneği üzerinden irdelemeye çalışacağız.

☞ Kampus camileri ve üniversite gençliği

Kampus camileri ve görevlilerinin üniversite gençliği için önemi üzerinde duran bir çalışma daha önce Mehmet Atalay tarafından *Üniversite Gençliğinin Milli Birlik ve Dinî Tasavvur İnşasında Kampüs Câmileri ve Görevlilerinin Rolü* adıyla yapılmıştı. Yapılan bu çalışmada tüm dünyada gençliğin yaşadığı manevi buhran, üniversitelerin daha ziyade bilgi ve beceri aktarımı üzerinde yoğunlaşması, gençliğin gittikçe maddi değerlerin öne çıktığı dünyada nesneleşmesi, manevi danışmanlık ve rehberliğe duyulan ihtiyaç vurgulanarak özelde üniversite öğrencileri, genelde ise tüm gençler için cami merkezli yaygın din eğitimi ve sosyal din hizmetlerinin sınırları, muhteva ve müfredatı belirlenmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Üniversite Camileri ekseninde dîni-sosyal hizmetlerde gençlerin eğitim, sosyo-kültürel ve manevi yönden problemlerini tespit etmek; onların cami ve görevlisinden beklentilerini ortaya koymak ve üniversite camii ve görevlileri olarak nasıl bir din hizmeti sunulabilir sorusuna cevap aramak çalışmanın önemi olarak dile getirilmiştir. Öğrencilerle yapılan anket ve mülakat sonucunda gençlerin sosyo-manevi hayatlarına katkı sağlamak ve cami merkezli birlik beraberliğin tesis edilmesi amacıyla oluşturulan "Câmiakademi Gençlik Platformu" projesi kapsamında birçok hizmet faaliyeti yürütülmüştür. Bunlar: Çok amaçlı etüt salonu oluşturmak, hadis ve tefsir sohbetleri yapmak, cami merkezli hafızlık sistemi ve hafızlık odaları tasarlamak, şehir halkıyla tanışıp kaynaşmak adına kandil ve gençlik geceleri tertiplemek, sınav sonrası kır gezileri ve sosyal etkinlikler düzenlemek, yaz Kur'an Kurslarını cami yaz kampı formatında uygulamak, cami çevresine kamelya ve şark köşeleri inşâ etmek, tüm fakültelerin katılımıyla cami kardeşliği buluşmaları tertiplemek, cami merkezli bir sosyal mekân olarak çok amaçlı gençlik merkezi kurmak, gençlerin sorunlarının dinlendiği dini danışmanlık ve rehberlik bürosu oluşturmak, cami merkezli kablosuz internet hizmeti ve sanal kütüphane imkanı sunmak, kampüs içerisindeki

erkek ve kız yurtlarında ilahiyat atölye çalışmaları yapmak, öğrenci ev ziyaretleri gerçekleştirmek, billboardlarda haftalık süreyle kalan eğitici ve öğretici afişler tasarlamak, ihtiyaç sahibi öğrenciler için cami merkezli infak fonu oluşturmak, cami külliyesinde mezuniyet ve veda programları düzenlemek, dereceye giren bir öğrenciyi umre ile taltif etmek, üniversite hocalarının nezaretinde kitap okuma ve sunum günleri düzenlemek, ilmî ve fikrî ders halkaları oluşturmak, kardeş cami projesiyle şehir içi ve dışındaki camilerde seher buluşmaları gerçekleştirmek, oluşturulan sosyal medya ve prodüksiyon ekibiyle kısa film ve röportajlar yapmak, cuma namazları öncesinde üniversite hocalarının ve şehrin diğer ilim adamlarının sunum yapmalarını sağlamak, kampaştaki mevcut topluluk ve kulüplerin temsilcileri ile kolektif hizmetler üretmek, câmiakademi öncülüğünde karate, judo ve futbol takımları oluşturmak ve faaliyetler yapmak, câmiakademi temsil heyetiyle üniversite ve şehirdeki yöneticilere kurumsal ziyaretler gerçekleştirmek, öğrencilerin rahat bir şekilde çalışabilecekleri 7/24 hizmet veren “Genç Ofis” oluşturmak, üniversite personeli, akademisyen ve öğrencileriyle ayrı zaman ve mekânlarda Kur’an-ı Kerim ve Meal Dersleri yapmak, mezun aşamasına gelen öğrencilere evlilik öncesi eğitim seminerleri vermek, cami merkezli kısa film atölyesi ve belgesel çalışmaları yapmak, cami merkezli Camiakademi Radyo çalışmaları icra etmek, cami merkezli tekno-atölye oluşturmak suretiyle gençlerin potansiyellerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olacak teknik imkân ve mekân altyapısı sağlamak, öğrenciler arasında sempozyum ve akademik seminerler organize etmek ve din görevlilerinin öğrencilerin arasında bulunularak manevi rehberlik hizmeti vermesine zemin hazırlamak olarak sıralanmıştır.³² OMÜ kampüs camii merkezli yürütülen bu faaliyetler 2012 yılında başlamış ve halen devam etmektedir. Projeyi yürüten ve sonuçları umut verici olarak değerlendiren araştırmacıya göre:

CÂMİ AKADEMİ programı çerçevesinde ortaya konulan danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin, üniversite öğrencileri nezdinde karşılık bulduğu ve kabul gördüğü anlaşılmıştır. 2012 yılında başlayıp halen uygulanan proje neticesinde, camiye sadece namaz kılıp gitmek için kullanan bay bayan öğrencilerin, açılan fizik mekânların ve sosyal alanların sunduğu imkânlardan istifade etmek için camiye okul dışındaki zamanlarda da ziyaret ettikleri ve ev sıcaklığı ve emniyet duygusuyla camide zaman geçirdikleri gözlemlenmiştir.

Camiye gelen ve sosyo-kültürel ve sportif faaliyetlere katılan gençlerin cami mensubiyetlerinin arttığı ve kendi aralarında cami merkezli organizasyonlar yapabilme kabiliyeti kazandıkları müşa-

³² Atalay, Mehmet, *Üniversite Gençliğinin Milli Birlik ve Dinî Tasavvur İnşasında Kampüs Câmileri ve Görevlilerinin Rolü*, Birlik ve Beraberlikte Cami ve Din Görevlilerinin Rolü, 8. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu, Sancaktepe, İstanbul, 2017.

hede edilmiştir. Dolayısıyla Kampus Camii gençler için şehirde en emin maddi-manevi liman olmuştur. Özellikle üniversite öğrencilerinin, kendi fakültelerinde eğitimlerini devam ettirdikleri sürede, cami merkezli danışmanlık ve eğitim faaliyetlerini sürdürebiliyor olmaları ve gözlemlenen olumlu dönüşümler, bu tür çalışmalara olan ihtiyacı ifade etmektedir.

CÂMİAKADEMİ projesinin uygulanmaya çalışıldığı OMÜ Kampus Camii'nde müşahede edilen dönüşüm ve değişim bizleri ümitlendirmiş ve heyecanımızı artırmıştır. Câmiakademi bay ve bayan kollarında görev alan gençlerin, Cami Merkezli Faaliyetlerde ortaya koydukları azim, kararlılık, kabiliyet ve performans, gençlerin camiye ve görevlisine ihtiyacı olduğu kadar, caminin de gençlerin pratik zekâsına, heyecanına ve bedensel gücüne ne kadar çok ihtiyacı olduğunu bir kez daha göstermiştir. Onlardaki vefa ve hizmet duygusu, camiye olan aidiyetleri tüm ezberleri bozacak düzeydedir. Bu manada ülke genelindeki kampüs camilerinde buna benzer veya daha profesyonel çalışmaların, milletimizin birlik, beraberlik ve aydınlık geleceği açısından çok kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir³³.

Araştırmacı, her ne kadar milli birlik ve beraberlik açısından meseleye yaklaşırsa da kampus camileri merkezli yapılabilecek etkinlikler ve üniversite gençliğine sunulabilecek imkanlar bakımından örnek bir proje ortaya çıkarmış olması son derece önemlidir. Zira bu çalışmada öğrencilerle yapılan anket ve mülakatlar neticesinde çerçevesi belirlenmiş ve pratiği yapılmış bir faaliyetler alanı tespit edilmiş oldu.

SAÜ kampüs camii ve yapılan faaliyetler

Bizim üzerinde duracağımız cami ise SAÜ kampüs camiidir. Benzer faaliyetlerin yapıldığı camiiyle ilgili araştırmamız gözleme, cami imamları ve camiden sorumlu üniversite personeliyle yaptığımız mülakatlara dayanmaktadır. 2018 yılı haziran (aynı zamanda ramazan ayı idi) ayında yaptığımız gözlem ve görüşmelerle elde ettiğimiz bilgi ve izlenimlere aşağıda yer verilmiştir.

Fiziki Yapı

Örnek bir kampüs camii olarak takdim etmek istediğimiz Sakarya Üniversitesi kampüs camii külliye olarak tasarlandıktan sonra 1997 yılında inşasına başlanmış ve tam olarak 2012 yılında tamamlanmıştır. Camii iç mekânı itibarıyla 4000, dış mekânıyla da toplamda ortalama 6000 civarında insanın aynı anda ibadet etmesine imkân tanıyacak büyüklüktedir. İç avlusundaki sütunların araları kapatılarak öğrenciler için çalışma alanları oluşturulmuştur. Yine iç avluda çok amaçlı üç sınıf,

³³ Atalay, Mehmet, a.g.e., s, 287.

kız ve erkekler için ayrılmış 50'şer kişilik kafeteryalar mevcuttur. Camii altında tuvalet, lavabo ve abdestliklere ilave olarak ihtiyaç duyanlara duş alma imkânı da sunulmaktadır. Camii 24 saat açık tutulmakta, isteyen camide geceyi geçirebilmektedir. Hatta kış ayları için elektrikli battaniye gibi ihtiyaç duyulacak malzemeler de sağlanmaktadır. Dış avlunun kenar kısımlarında lojman olarak din görevlilerine tahsis edilmiş daireler mevcutsa da ailece kullanıma pek uygun olmadığı gerekçesiyle imamlar tarafından tercih edilmemektedir. Bu nedenle hem daireleri atıl olmaktan kurtarmak hem de öğrencilerin barınma ihtiyacını karşılamak düşüncesiyle daireleri öğrenci ve misafirlerin konaklayabileceği bir mekâna dönüştürmek istenmektedir. Böylece ortalama 20-30 kişilik bir öğrenci veya misafir ağırlanabilecektir. Diğer taraftan cami içinde oluşturulan küçük bir kütüphane vardır ve burada yabancı Müslüman öğrencilerin geldiği ülkelere göre 22 dilde yayınlanmış dini kitaplar bulunmaktadır.

Rektörlük ve Müftülük Arası İşbirliği

Üniversite rektörlüğü müftülükle birlikte hareket ederek il genelinde hizmetleri, sosyal ilişkileri, gayret ve samimiyetleri ile tanınmış iki din görevlisini birazda ısrarla kendi camilerinden alarak Sakarya Üniversitesi kampüs camii'ne tayin etmiş. Ayrıca daha önce dört yıl imamlık yapmış olan ve üniversitenin Kültür Şube Müdürlüğü Bölümü'nde görevli bir memur da üniversite adına cami ile ilgilenmek üzere görevlendirilmiş. Caminin ihtiyaç ve problemleri, hayata geçirilmek istenen proje, plan ve program varsa bu tür taleplerle ilgilenmek bir rektör yardımcısının sorumluluğuna bırakılmış. Öte yandan ilahiyat fakültesi dekanı aynı zamanda kampüs camii derneğinin başkanı. Bir çalışan sürekli çay yapımı, çevre temizliği, tuvalet ve lavabolardaki peçetelerin tedariki ile ilgileniyor. Yine cuma vaazlarında ilahiyat fakültesinin hocalarından istifade ediliyor. Her ay için "bir konu bir konuk" projesi kapsamında cuma namazı öncesi herhangi bir akademisyeni, dini ya da değil, değişik bir konu kapsamında öğrencilerle buluşturmak; gezilere gidilirken değişik branşlardaki akademisyenlerden gönüllülük esasına göre, gezi programına davet ederek öğrencilerle buluşturmak ve gezi esnasında akademisyen örneğinden, bilgi ve tecrübelerinden öğrencileri istifade ettirmek amaçlanmış.

Öğrencilere Yapılan Yardım Faaliyetleri

Cami külliyesinde hafta içi her gün 500 kişilik çorba, akşam saat 21.00'e kadar çay ikram ediliyor ve sınırsız internet hizmeti veriliyor. Ramazan'da her akşam 1000 kişilik iftar veriliyor ve iftara katılanların yaklaşık yarısını yabancı Müslüman öğrenciler oluşturuyor. Yine sadece yabancı öğrenciler olmak üzere ramazan aylarında yaklaşık 200-250 öğrenci merkezdeki dört ilçeye ailelere iftara gönderiliyor. "İhtiyacın yoksa bırak ihtiyacın varsa al" sloganıyla

düzenlenen yardım faaliyetine istinaden gelen gömlek, ceket, pantolon, ayakkabı vb. gibi giyecekler caminin üst katında muhafaza edilmekte, böylece ne getiren ne de alıp götüreren bir birini görmeden ihtiyaçlar karşılanmaktadır.

Eğitim Öğretim Faaliyetleri ve Kültürel Etkinlikler

Cami avlusundaki mevcut sınıflardan biri üniversite öğrencilerine Kuran öğretimi için ayrılmış. Ancak bunun için imam odası da kullanılıyor ve Kur'an dersi için belirlenmiş bir saat yok. İsteyen öğrenci müsait olduğu herhangi bir vakitte imamlardan bu konuda destek alabiliyor. Bu amaçla imamlara gidip kuran öğrenen yaklaşık 100 civarı öğrenci var.

İki sene boyunca ilimlere giriş semineri yapılmış. Proje, daha çok iki yıllık ilahiyat fakültesi mezunlarına yönelik bir çalışma olarak tasarlanmış. Akademisyenlerce gerçekleştirilen bu ilmi faaliyet tefsir, hadis, fıkıh, kelam vs. gibi dersleri kapsamış. Bu kapsamda her hafta 2 saat sürebilen dersler yapılarak öğrencilerin dini ve kültürel birikimine katkı sağlanmış.

Cami avlusundaki sınıfların biri çok amaçlı kullanılıyor. Osmanlıca, Arapça, tecvit ve kıraat gibi dersler belirli gün ve saatlerde buralarda işleniyor. Bir sınıf sadece kız öğrencilere yönelik hafızlık kuvvetlendirme projesi için ayrılmış. Bu, hafızlık belgesi olan tüm öğrencilere yönelik bir faaliyet olarak düşünülmüş. Herhangi bir branşta olup da hafız olan yaklaşık 5-6 öğrenci de bu projeden istifade etmektedir. Öğleden sonra da Osmanlıca, kelam, fıkıh, tefsir ve hadis gibi dersler veriliyor. Ancak ilmihal dersi her öğleden önce yaklaşık 20 dakika olarak daha çok kürsü ve mihraptan vaaz şeklinde oluyor. Bir erkek vaiz de pazartesi, salı ve çarşamba günleri camii külliyesinde ona ayrılan ofisinde bulunuyor ve tefsir derslerini de bazen o veriyor. Bayanların istifade edebilmesi için de hafta içi her gün üç vaize kendilerine ayrılan mekânlarda bulunuyorlar. Sabah sekiz akşam beş arasında bu bayan hocalar gerektiğinde her konuda yardım ve danışmanlık hizmetini öğrenciler için sunuyor. Tefsir, hadis ve ilmihal dersleri yapıyorlar. Bu da bir plan ve proje kapsamında işliyor.

Üniversitedeki öğrenci kulübü sayısı 164'tür. Bunların yaklaşık 70 kadarı aktif. Onların da 15-20 tanesi cami ile ilişkili. Daha çok mekân temin edilmesi için camii derneğine başvuruyorlar. Camii derneği onlara sınıf vs. temin ederek yardımcı oluyor.

Kredi yurtlar kurumuna bağlı yurtlara gidilip belli bir programla ders halkaları oluşturuluyor ve kitap kritiği yapılıyor. En son Hz. Fatıma ile ilgili bir kitap okutulmuş. İlk örneği iki yıl önce yapılan, darbe girişimi nedeniyle şimdilik aksayan ve Aliya İzzetbegoviç'in "Doğu Batı Arasında İslam" adlı kitabı okutularak yapılan bir ya-

rışmanın devam ettirilmesi hedefleniyor. Daha önce yapılmış bu yarışmaya 500 öğrenci katılsa da sınav günü 280 kadar öğrencinin sınava geldiği, ilk üçe giren öğrencilere Bosna Hersek gezisi, birinciye tablet, ikinciye telefon hediye edildiği aktarılan bilgiler arasındadır. Bu, daha çok rektörlüğün gayretleri ile yapılmış bir etkinlik olarak din görevlileri tarafından dile getirildi. Mezuniyet için ise sadece Kuran okumak ve hutbede kısa bir bölüm ayırarak bir takım hatırlatmalara ilave olarak dilek ve temennilerde bulunmak dışında şimdilik herhangi bir faaliyet yoktur.

Yabancı Öğrenciler

Yaklaşık 4000 ve üzeri yabancı öğrenci Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim görmektedir. Bu öğrenciler ülke bazında kendi aralarında organize ve kulüpleri var. Yukarıda ramazan ayında verilen 1000 kişilik iftardan ve iftara katılan öğrencilerin yaklaşık yarısının yabancı Müslüman öğrencilerden oluştuğuna; sadece yabancı Müslüman öğrenciler olmak üzere 200-250 kadar öğrencinin merkez ilçelerdeki gönüllü ailelere iftara gönderildiğine değinmiştik. Misa-firperverliğimizi ve yemek kültürümüzü tanıtmamızın yanında İslam kardeşliğini, inanç ve ibadet birlikteliğinden kaynaklanan ümmet duygusu ve düşüncesini yaşamayı ve yaşatmayı amaçlayan bu faaliyetler cami merkezli bir etkinlik olarak yapılmakta, din görevlileri bizzat bu faaliyetleri cemaatleriyle birlikte organize etmektedir. Çok güzel bir uygulama olarak dikkat çeken hususlardan biri de ramazan ayında mukabeleyi yabancı Müslüman öğrencilerin okumasıdır. Yabancılarımıza kültürümüzü öğretebilmek adına geçen yıllarda hat sanatı ile ilgili kurslar düzenlenmiş ve yaklaşık 15-20 öğrenci bu kurslara katılmış.

Yabancı öğrenciler, özellikle yabancı Müslüman öğrenciler arasındaki kaynaşmayı sağlamak adına her cuma günü camii avlusundaki sınıflardan birinde yabancı öğrencilerden biri kendi ülkesini sosyal, siyasi, iktisadi, dini ve kültürel açılarından tanıtıyor. İmam odası gün boyu açık ve her öğrenci çok rahat bir şekilde imam odasına gelerek maddi ve manevi sıkıntılarını dile getirebiliyor, ihtiyaçları konusunda danışmanlık hizmeti alabiliyor. Mesela bir Afgan gencin Türk kızıyla evlenmek istemesi ve kültürel açıdan yaşanan bazı problemleri konuşmak istemesi buna bir örnek olarak verilebilir. Yine çevreyle yabancı Müslüman öğrencilerin kaynaşmasını sağlamak amacıyla tamamen yabancı öğrencilerden müteşekkil bir okuma grubu var. Bu grup taziyelere giderek Kur'an okuyor. Çevrede tanınmış örnek şahsiyetler ziyaret ediliyor. Örneğin Kocaeli ilçesinde Kur'an-ı kendi gayretleriyle mealen gözden geçirerek herhangi bir konudaki ayetin hangi surede, kaçınıcı ayet olduğu ve bu konudaki dini görüşlerin ve yorumların ne olduğunu hemen aktarabilen tanınmış bir sima ile yabancı öğrenciler tanıştırılmış. Hat-

ta bu zat hastalandığında hastane ziyaretine de gidilmiş. Yabancı öğrencilerin Türkiye'ye bakışlarını ifade eden birkaç örnekte yine din görevlileri tarafından verildi. Örneğin Filistinli bir öğrencinin "biz ışığı Mekke ve Medine'den, cesareti Türkiye'den alıyoruz" sözü ve bir Azeri öğrencinin Türkiye'nin bir ateş çemberinde olduğunu, aslında bütün Türk dünyasına ve İslam dünyasına öncülük etmesi gerektiği için dikkatli olması gerektiğini ifade eden beyanları din görevlilerince dile getirildi.

Kampüs Cami ve Çevre İle İlişkisi

SAÜ kampus camii her zaman ziyarete açıktır. Anaokulu, ortaokul, lise ve Kur'an Kursu öğrencileri ziyarete gelip gidiyor. Gözlemler esnasında da yine 4-6 yaş grubu öğrenciler cami ve din görevlilerini ziyaret ettiler. Cami'de bildikleri dua ve sureleri okuyup imamın öncülüğünde camiye adeta bir oyun alanı olarak kullandılar. Koşullar, oynadılar.

Hafta sonu etkinliği olarak her cumartesi günü üniversite altı öğrenciler geliyor sabah namazına. 40 kadar olan öğrencilerle tesbihat ve sohbet yapılıyor, onlara cami tanıtılıyor. Daha sonra kahvaltı, hemen ardından da önceden belirlenmiş bir kitabın kritiği yapılıyor. Bu, aralarında kampus camisinin de olduğu merkezdeki üç camii ile birlikte ortaklaşa yapılıyor. Sonrasında da futbol oynanıyor. Bu etkinlik İl Müftülüğü'nün bir projesi olarak icra ediliyor. Ayrıca iyi derecede Arapça ve İngilizce bilen yabancı öğrenciler MEB'e bağlı okullara gönderilerek hem pratik hem tanışma hem de kendi ülkelerini tanıtma vs. amaçlanıyor. Öğrenci kulüpleri ile koordineli çalışılıyor. Caminin sosyal medya hesapları var. Bunlar daha çok duyurular ve yapılan etkinliklerin haber yapılması şeklinde kullanılıyor.

Eksikliği Hissedilen Hususlar

Kampus camii mezuniyetlere pek iştirak etmiyor. Bu nedenle cami merkezli mezuniyet programları çok sınırlıdır. Kur'an okumak ve cuma günü hutbede kısaca değinerek mezun olacak öğrencilere güzel bir uğurlama yapmak ve bir takım hatırlatmalarla dilek ve temennilerde bulunmakla yetiniliyor. Yarışmalar pek yok. Önemli bir eksiklik de üniversitedeki değişik branşlarda bulunan hocalarla yeterince bir iletişimin olmayışıdır. Her ne kadar kurulmak istenen "kampus camii gençlik kolları"na her fakülteden beş kız, beş erkek öğrenci dâhil edilerek bütün fakültelerle iletişime geçmek amaçlanıyorsa da bu henüz hayata geçirilememiş. Camiye ait bir konferans salonunun olmayışı da bir eksiklik olarak zikredilebilir. Böylesi bir mekâna sahip olunamadığı için geniş katılımlı çalışmalar, kurslar, konferanslar icra edilemiyor.

Günümüzde camilerin fonksiyonlarına bakıldığında tarihteki kadar geniş kapsamlı olmadığı ortadadır. Elbette kurumsallaşma-

nın zirvede olduğu çağımızda her şeyin camide icra edilmesine gerek yoktur. Ancak camileri sadece ibadet edinilen mekânlar olmaktan da kurtarmak gerekir. Özellikle üniversite camileri kampüsteki dini ve ilmi hayatın merkezini oluşturmalıdır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ) kampüs camii ve müstemilatı bağlamında sınırları ve faaliyet alanları belirlenmiş “camiakademi gençlik platformu” ve pratiği ile Sakarya Üniversitesi (SAÜ) kampüs camii'nin öğrencilere sunduğu imkânlar, yardım faaliyetleri ve düzenlediği veya düzenlemek istediği etkinlikleri ufuk açıcudur. Bunlar elbette üzerinde düşünülerek, pratiği yapılmış olanlardan edinilen tecrübelerle yeniden gözden geçirilerek daha da zenginleştirilebilir ve verimli hale getirilebilir. Biz burada kampüs camiilerinin nasıl bir bakış açısıyla projelendirilmesi ve inşa edilmesi gerektiğine dair birkaç hususa değinerek ilkeler bazında yapılabilecek faaliyetlere dair birkaç öneride bulunmakla yetineceğiz.

- 1- Kampüs camileri külliye şeklinde inşa edilmelidir. İbadete mekân teşkil etmek dışında öğrencilerin ve akademisyenlerin dini, kültürel, sosyal ve eğitimsel faaliyetlerine imkân ve mekân sunabilmelidir. Çalışma odaları, konferans salonu, dini ve kültürel kitapları barındıran kütüphane, sınırlı da olsa belli sayıda kişiyi ağırlayabilecek misafirhane, dini bilgi öğretiminin ve manevi danışmanlığın icra edilebileceği odalar, cami derneği odası, genç ofis tarzı alanlar, çay ocağı ve kafeterya gibi kullanılacak mekânlar camii çevresinin unsuları olmalıdır.
- 2- Cami, öğrencileri maddi ve manevi açıdan de desteklemelidir. Sürekli kaynayan bir çorba ve demlenen çay üstesinden gelinebilecek ikramlardır. Camii ve müstemilatında kesintisiz internet sağlamak, yardım fonları oluşturmak, öğrencilerin düzenleyebilecekleri etkinliklere ve yapacakları faaliyetlere sponsor olmak eğitim tarihimizde benzer örnekleri çokça bulunan yardım faaliyetleridir.
- 3- Kampüs camileri, görevlileri aracılığıyla başta Kur'an öğretimi, ibadet ve ilmihal bilgileri başta olmak üzere eğitim öğretim, manevi danışmanlık ve organizasyonlarda öğrencilerle birebir ilgilenmenin yollarını açmalıdır. Aidiyetlerin oluştuğu, özgün düşünce ve hayat tarzının şekillendiği ve kemikleşmeye başladı üniversite yıllarında öğrenciler art niyetli gruplara terk edilmemelidir. İleri düzeyde dini eğitim almak ve dini ilimlere vakıf olmak isteyen öğrenciler ilgili alanın uzmanı akademisyenlerden destek alabilmeli, öğrenme merakı ve bilgi eksikliği giderilmelidir.
- 4- Cami merkezli olarak din görevlilerinin de dâhil olabileceği değişik alanlara yönelik öğrenci kulüpleri kurulmalı,

etkinlikler düzenlenmelidir. Bu konuda öğrenciler teşvik edilmeli ve cesaretlendirilmelidir. Bu meyanda kulüp kurulabilecek ilgi alanları çok geniş tutulmalı, dinin ve kültürün meşru kabul edebildiği her alan teşvik ve yardımın konusu olabilmelidir. Camii ve müstemilatı öğrencilerin ilgi alanlarıyla bağlantılı olarak yapacakları çalıştaylara, davet etmek istedikleri uzmanların vereceği konferanslara ve dar kapsamlı sempozyumlara destek olmalıdır.

- 5- Günümüzde on binlerce yabancı öğrenci Türk üniversitelerinde öğrenim görmektedir. Bu yabancı öğrencilerin dini inançlarına bakılmaksızın camii ve çevresine ısındırılmaları önemsenmelidir. İslam'ın sevgi, kardeşlik ve yaratılana yaratandan ötürü saygıyı esas alan yaklaşımı gösterilmelidir. Özellikle yabancı Müslüman öğrencilerin kendi aralarında tanışıp kaynaşmalarında camii ve görevleri merkezi bir rol üstlenmelidir. Akademisyen desteğiyle bu öğrencilerin kendi ülkelerinin ve İslam dünyasının problemleri üzerine kafa yormaları, bilgi ve öngörü kazanmaları sağlanmalıdır. Ülkemizde eğitim almış, Türkçeyi bilen ve alanında yetkin bir yetişkin olarak ülkelerine dönmeleri son derece önemlidir. Birçok ülkeden tanıdığı olan, onlarla Türkçe üzerinden iletişim geçen, İslam dünyası üzerine birlikte kafa yormuş, rahat iletişim kurabileceği arkadaşları olan biri olarak ülkelerinde sorumluluk üstlenmelerinin ülkemize ve İslam dünyasına muhtemel katkıları gözden kaçırmamak gerekir.
- 6- Kampüs camileri sadece üniversite yerleşkesinin değil belki bulunduğu şehrin en önemli ilmi ve kültürel merkezlerinden biri olmalıdır. Üniversite altı eğitim kurumlarında okuyan öğrencilerin ziyaretleri teşvik edilmeli. Cami ve çevresinin ilmi ve kültürel hayattaki yerine dair izlenimler edilmelerine ve motive olmalarına yol açılmalıdır.
- 7- Cami derneği ve din görevlileri tüm fakültelerin öğrencileri ile iletişime geçebilmenin yollarını bulabilmelidir. Bu konuda gönüllü öğrencilerin katılımı ve aracılığı önemli bir işlev görebilir.
- 8- Mevzuniyet programları camii merkezi yapılabilir. Kur'an tilaveti, hayır dua, alınan eğitimin zekâtı olduğunun vurgulanması ve taşınan sorumluluğun dile getirilmesi mezuniyete manevi bir hava katabileceği gibi öğrencilerin bilinçli ve faydalı bir yetişkinlik dönemi geçirmelerine de vesile olabilir.
- 9- Üniversitedeki tüm fakülteler ve bölümler cami gündeminin, konu edilebilecek meselelerin, düzenlenebilecek faaliyetlerin bir parçası olarak görülmelidir. Kültürel hayatın

ve ilmi sahanın tüm alanlarının camii ile irtibatı, alanındaki uzmanların camide konuşma yapmasına imkan tanınarak ya da cami müstemilatının herhangi bir bölümünün yapılacak çalıştay, kitap kritiği, sempozyum ve konferanslara mekan sağlayarak da olsa kurulmalıdır. Camiler sadece ibadet edilen, Kur'an okunan ve bizatihi dini bilgilerin temel düzeyde öğretildiği bir mekân olmaktan ve öyle algılanmasından uzaklaştırılmalı ve hayatın tüm sahaları ile ilişkili hale getirilmelidir. Hele ki bu kampüs camii ise aksi hiç düşünülmemelidir.

☞ KAYNAKÇA

- Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, *Cami*, DİA, 1993, cilt: 7, sayfa: 46.
- Akın, Ahmet, *Tarihi Süreç İçinde Cami Ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209.
- Akyüz Ali, *Yaşayan Kur'an Hazreti Peygamber*, İstanbul, 2003.
- Ali Akyüz, *Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa*, Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri Sempozyumu, Editör: M. Faruk Bayraktar, İstanbul, 2006, Sayfa, 23-35.
- Atalay, Mehmet, *Üniversite Gençliğinin Milli Birlik ve Dinî Tasavvur İnşâsında Kampüs Câmileri ve Görevlilerinin Rolü, Birlik ve Beraberlikte Cami ve Din Görevlilerin Rolü*, 8. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu, Sancaktepe, İstanbul, 2017.
- Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İÜEF yayını, İstanbul 1984.
- Bostan, İdris, *Kahve, DİA*, C. XXIV, 203.
- Buhâri, Câmîu's-Sahîh
- Çelebi, Ahmet, *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul 1976.
- Derman, Çiçek, *Osmanlılar'da Tezhip Sanatı, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* ed. E.
- Derman, M.Uğur, *Hattat, DİA*, C. XVI.
- Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, (tre. Salih TUG), İstanbul, 1990.
- Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi: Bursa Medreselerinde Eğitim- Öğretim*, Esrâ Fakülte Kitabevi, Bursa 1997.
- İpşirli, Mehmet, *Anadolu, DİA*, c. III, s. 28-31.
- Kazıcı, Ziya, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1995.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.
- Mustafa Baktır, *Suffe, DİA*, 2009, cilt: 37, sayfa: 469-470.
- Müslim, Sahih.
- Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, *Mescid-i Nebvî*, DİA, 2004, cilt: 29, sayfa: 281-290.

5. OTURUM

Kampüs
Camileri Ve
Üniversite
Gençliği

Nurullah AYDENİZ

Ortaylı, İlber, *Kadı, DÍA*, C. XXIV.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme, AÜHFD B. Nuri Esen'e Armağan*, Ankara 1977.

Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi, *Cami, DÍA*, c. VII.

Öz, Şaban, *Mescid/Cami*, İslam Kuruluş Tarihi, edit, Eyüp Baş, Grafiker, Yay. Ankara, 2013.

Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubî ve Devleti*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987.

Yıldırım, Kadri, "İslam Kültüründe Mescidin Eğitim Öğretim Fonksiyonu Üzerine Bir İnceleme" *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 2008, c. 44, sy. 4 s. 20-31.